

РЕЦЕНЗИЯ

*На дисертационен труд на тема:
Дългосрочно прогнозиране в социалната сфера
чрез Метод ДЕЛФИ*

*за присъждане на научната степен „доктор на науките“
по научна специалност 05.11.01 – социология
от професионално направление: 3.1.социология, антропология
и науки за културата*

автор: доц. д-р Соня Борисова Илиева

Рецензент: проф. д-р Веска Кожухарова-Живкова

С дисертантката Соня Борисова Илиева се запознах във връзка с началната ѝ работа по рецензирания дисертационен труд. Не съм имала никакви общи изследователски задачи с нея и по никакви поводи не съм работила съвместно с нея. Не се намирам в конфликт на интереси и няма извъннаучни причини, които могат да повлияят на оценката ми.

Познавам дисертационния труд в развитие, тъй като съм чела няколко варианта на труда, който беше обогатен и доразвит в процеса на множество обсъждания и консултации със специалисти, имащи различен дисциплинарен профил и силно изявен критичен поглед към текста. Авторката Соня Илиева се съобразяваше с многобройните препоръки от различен характер, което доведе и до сериозни структурни промени, даващи от своя страна още по-цялостен и завършен вид на текста., както и логична консистентност на изложението. Продължителната и отговорна работа на дисертантката е дала и един положителен резултат, който е очевиден при този последен вариант.

Личният път на дисертантката към темата с цялата многослойност на проблематиката е в известен смисъл проекция на нейното професионално развитие и научна реализация. Започвайки от педагогическите компетенции, развивайки се в „политическите науки“ и утвърждавайки се като учен и преподавател в дисциплинарните полета на социологията и социалните дейности, Соня Илиева подготвя осно-

вата за ориентиране към едно сложно мета изследване, основано на детайлно представяне на един почти неприлаган в България изследователски метод – метод „Делфи“, на експерименталното му приложение с двойка цел – апробиране на опита в естествена среда с конкретни реални научни задачи и обучаване на екип, който ще може да работи според научните правила на този световноизвестен и практически използван в целия свят опит. И тук трябва да наблегнем на обучението на студенти и ранното им включване в социологическата практика. Широкият спектър на професионални компетенции и изключителната ерудираност в материята, свързана с пробирания метод, както и с гравитиращите към него други методи и проблемни полета, отнасящи се към прогнозните изследвания с различна перспектива на отдалеченост от отправната изследователска точка „тук и сега“, дават едно предварително изключително важно условие за успех.

Основните идеи, изводи и обобщения от изследваната дисертационна материя, са излезли вече пред критичния поглед на четящата аудитория. Дисертантката е представила 10 публикации в реномирани издания, като 2 от тях са публикувани в чужбина. Предложеният автореферат дава една обща стегната картина на дисертационната тематика и адекватно проблематизира всички най-важни въпроси, изведени в дисертацията. Чудно ми е само защо в този обемен автореферат липсва съдържание, тъй като не бива да се забравя, че всеки автореферат има свой собствен самостоятелен научен живот.

Самата архитектура на труда е насочена към постепенно реализиране на целта и задачите на дисертацията в едно почти пълно покриване на концептуалния замисъл на труда. Със самото Въведение авторката доказва социалната потребност от разработването на основния дисертационен проблем и необходимостта от пробирането му в български условия.

Формулираната от дисертантката цел „се гони“, за да се постигне нейното изпълнение в самия край на дисертацията. Изведените задачи вярно отразяват извървения от авторката път и пунктуалността на нейните търсения. Според мен обаче многобройността на задачите разводнява текста и води до ненужни подробности в тази методологическа част. Тезата, дадена от авторката, звучи витиевато, объркано и неясно. Хипотезата фактически разкрива авторската теза, звучаща в целия контекст на труда, че е крайно време в България метод „Делфи“ да намери полагащото му се място като метод с големи евристични възможности в областта на прогностичните проучвания и това твърдение се потвърждава от проведеното реално, а не игрово изследване.

Още в началото може да се каже, че усилията на Соня Илиева са довели до един положителен резултат, който заслужава да се оцени високо и на авторката да се присъди научната степен „доктор на науките“.

Какво ме кара да мисля така.

Пред нас е един сериозен и задълбочен труд с многопластови дълбочини. Към всеки проблем авторката се приближава с изключителна отговорност, като детайлно го анализира, поставяйки го в различни ракурси.

Познавателният и информиращ пласт върви заедно с анализация при привличане на изключително много автори, които са вплетени в самата тъкан на проблема. Цитираните 661 текста и 22 онлайн източници показват огромните познавателни пространства, в които се разполага авторката. Нейният аналитичен подход е специфичен. Тя конструира проблема в отделни пунктове, а след това „дава думата „на специалистите да отговорят, като си запазва правото въз основа на казаното да прави изводи и обобщения в обособена част на всяка глава, концентрирайки анализ и заключения като своеобразна поанта на представения познавателен материал. Така се виждат отделните нива на „потребяване“ на информацията – от простото виждане на фактологията до заключителния акорд на обобщението.

В един огромен материал, даден в първа глава – „Развитие на идеите и практиките за дългосрочно прогнозиране“ – дисертантката разкрива в един доста стегнат текст търсенията и възжеленията на човечеството – от предисторията до „наши дни“ – за проникване в загадките на бъдещето. „Нашите дни“ това са сложните времена на модерността с ускореното времепротичане, когато се търсят трудните варианти със средствата на науката да се направи прочит на бъдещето, да се отвори ‘прозорец в бъдещето’, според сполучливата метафора на Бестужев-Лада, един обикнат автор на Соня Илиева. Не навсякъде тя е еднакво задълбочена в обобщенията и това е естествено, защото кратките, почти афористични обобщения за дълги периоди от човешката история трудно извеждат есенцията, която се търси, за да се даде отговор на това какви тайни крие бъдещето. Цели научни направления и религиозни доктрини трудно се побират в едно изречение.

На твърдата земя на собствената си проблематика тя стъпва, когато извежда дейности, идеи, автори във времената на институционализацията на „потребностите от управление на бъдещето чрез дългосрочни прогнози“. Раждането на футурологията вече поставя пробле-

матиката на предвиждането, на прогнозирането в едно научно дисциплиниращо пространство. Самата футурология, самостоятелна наука или проблемно поле, едва ли заслужава все пак тази чест да бъде отделена от всички науки и единствено тя да се пише последователно само с главна буква.

Цялата първа глава е логически построена така, че да се достигне до извода за изключителните познавателни възможности на метода „Делфи“, който заслужава да намери своята реализация в България,

Втора глава ни предава разглеждания метод в развитие като успешен инструмент за дългосрочно прогнозиране. За метода „Делфи“ у нас се споменава и дори пише редовно и сравнително пространно още в самото начало на институционализиране на социологията в нейното съвременно битие. Такъв подробен обзор обаче на характерологията на метода в неговото историческо развитие и утвърждаване, както и на неговата вътрешна специфика в детайли и етапи, се прави за пръв път и това е изключително важно за четящата социологическа аудитория. Този аналитичен поглед показва не само ерудираността на авторката, но и нейният „собствен почерк“ при придвижването стъпка по стъпка към изпълнението на поставената в началото цел – да направи метода „Делфи“ пълноправен член и активен играч в българската социологическа практика. Навлизането в детайла и оценяването на силните и слабите страни на всеки елемент в процес на декомпозиране всъщност показва слабите и силни страни на изследователя Соня Илиева в процес на цялостно обглеждане на проблематиката.

Трета глава ни разкрива „кухнята“ на изследователската практика в два аспекта – реализация на метода в глобален мащаб, но също така и на „български терен“. Когато проследява световния опит, авторката навлиза в конкретиката на отделните области на изследване с много примери и дори с реферирание на дадените случаи. Тези примери са подредени и представени в респектиращ вид – информиращ, обучаващ и даващ своеобразен компендиум, полезен за всеки изследовател, търсещ опори в постигнатото с инструментариума на този метод.

Най-важната част в трета глава, разбира се, е българският опит. Научно прецизно и колегиално етично авторката разглежда две български разработки, ползвали метода „Делфи“ и постигнали определени положителни резултати. Соня Илиева обръща достатъчно внимание на първите български пробации на метода, показвайки научна почтеност в отчитане успеха в началните опити с визириания метод. Център на внимание обаче в тази трета глава си остава ръководеното

от самата дисертантка изследване „Дългосрочно прогнозиране чрез Метода Делфи в социалната сфера на България.Рискови групи, които ще доминират в българското общество след 15 години“.

Може да се каже, че това е най приносната част на труда, защото се прави същинската пробация на анализирания материал в първите две глави и се разкрива собствения опит за реализиране на изследване с вече коментирана методология и методика. Авторката екстраполира методологическите принципи на „Делфи“ в цялостното съграждане на изследването и детайлизира методическите правила, които удържат изследването в методическата рамка на „Делфи“ – практиките.

В тази последна част се разкриват отделните нива на работа и различните дълбочини на анализ – пробира се метод за първи път у нас в цялата пълнота на модела, обучават се студенти и докторанти, а също така – екип и експерти, анализират се резултатите от изследването, които са практически насочени към социалната политика в страната. Тук се разкрива целият потенциал на авторката – като преподавател, като методолог на изследването, като практически ръководител и в голяма степен – пряк изпълнител, а също така като анализатор и експерт, даващ насоки за формулиране на бъдещи социални политики.

Заклучението е едно прецизно обобщение на извървения път в дисертационния труд – от общата методология на изследванията, насочени към прогнозирането на бъдещето в тяхното многообразие и донякъде обща философия в потребността да се конструира представата за един бъдещ свят, през спецификата на „Делфи“ в констелация от фючърсни методи и през собствената методика „Делфи“, разглеждана като „ефективна изследователска техника“ и като българска практика, обърната с лице към българските проблеми и политически решения.

Тук трябва да се добави и изключителната полезност на приложенията за всеки социолог, независимо на кое място в изследователската верига се намира. Те са източник на практически умения и почти енциклопедическа информация за учени и организации.

Авторката сравнително точно е изредила в своите приноси основните пунктове на работата си по написване на дисертацията си и разказаното действително има приносен характер. Мисля обаче, че може да се погледне и в друг ракурс на нейните научни постижения.

1. Преди всичко важен приносен характер има самото изграждане на едно „изследване на изследването“, чрез което се проиграват както методологическите принципи на една изследователска техноло-

гия, така и техниката на самото провеждане във всички етапи на постройката на едно емпирическо социологическо изследване. От тази гледна точка може да се говори за приноси в развитието на българската методология и на изследователската теория и практика, така и в методиката на инструменталното разполагане на елементите на самото конкретно изследване във времето и пространството. Постигането на единство в експерименталното целеполагане и действителното провеждане като общ социологически резултат има своята приносност в общата социологическа теория и практика.

2. Самата подготовка и реализация на експеримента с участието на студенти като пълноценни партньори в изследователския екип има приносен смисъл за обучителния процес и за самата преподавателска работа на дисертантката чрез вливането в общ поток на познавателни и практически дейности.

3. Принос за развитие на социологическата практика на българските социолози има богатата познавателна натовареност на целия текст, който въвежда в научен оборот широк кръг автори, някои представени за пръв път, а други претълкувани и представени в нов ракурс. Именно богатата информационна база прави труда полезен за широк кръг лица, свързани или несвързани със социологията.

4. Може да се види личният принос на Соня Илиева при изграждането на експерименталното ЕСИ, което следва конструкцията на един класически метод като „Делфи“, но обогатен с авторски елементи в процеса на работа на български терен. Тук може да се спомене и новият подход при създаване на групата за мониторинг, както и верификацията на резултатите с фактически второ ново изследване сред лицата, непосредствено заети в институциите, свързани с националната политика за социална работа. Новите елементи, споменати и неспоменати, по същество показват, че дисертантката е намерила един нов вариант за осъществяване на процедурите „Делфи“, който препотвърждава заложената цел – да се докаже, че метод Делфи може успешно да се използва в българското изследователско пространство.

Няма да е пресилено, ако се каже, че Соня Илиева успешно се е справила със заложената в концептуалната част цел и задачи, доказала е хипотезата и е изградила модел за провеждане у нас на „изследване на изследването“, тип научна работа, която не е много разпространена в нашето изследователско пространство

Мисля, че в процеса на работа са могли да бъдат избегнати някои слабост, които макар и да не накърняват общото положително

впечатление от труда, трябва да се изтъкнат и да се вземат пред вид при евентуално ново връщане към темата.

1. Най-напред бих искала да се спра на прекалено дългите цитати, които в текста се оказват нож с две остриета. Сред тези обемни цитати на места се губи собствено авторската позиция и трудно се разграничават цитираните автори. Прецизирането на преводите в някои цитати също ще бъде полезно.

2. Вероятно в резултат на многократно прекрояване на текста на места се срещат повторения, които не носят нова информативност.

3. Въпреки че авторката прави широк обзор на употребата и смисловата натовареност на понятийния конструкт „рискови групи“ и че тя изрично споменава, че ще бъдат търсени „рискови групи, подлежащи на социална защита“ (с. 271), в самия въпросник, според мен, не е проявена необходимата прецизност, когато е решено в предложения списък от рискови групи да бъде включена група „лица с асоциално поведение и криминално поведение“. Това е действително рискова за обществото група и социалните служби биха имали отношение към тях в случаи на „социална рехабилитация“, но тогава те ще имат малко по-друго обозначение като тип рискова група. По същество това не е основна целева група за социална работа и мисля, че включването във въпросника е довело до методическа грешка, отразила се на резултата и на анализа. Става ясно, че при обмисляне средствата за работа с рисковите групи става преливане в представите на експертите с другата рискова група „обособени малцинствени групи“. Доколкото става дума все пак за експериментално и дори образователно изследване може да се мисли, че тази грешка би могла да се използва с обучителни цели.

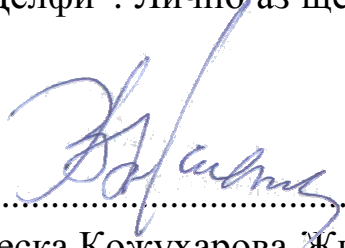
4. Надценяването на ръста на групата на ромите от някои автори, допускащи, че към 2050 година това ще е преобладаващата етническа група на територията на България, е довело до някои неточни изводи при анализа на данните и предложенията за съответни социални политики.

Като цяло обаче дисертационният труд е едно сериозно постижение за социологическата наука – както със своята смелост да се потърсят почти девствените полета на използване на метода „Делфи“, техниката „Делфи“, експеримента „Делфи“, за да стане това част от българската социологическа практика, така и с постигнатата действителната завършеност и цялостност.

Респектирана съм от усилията, вложени от Соня Илиева, да се организира огромния теоретичен и практически материал в единен

компактен труд с високи качества на научност и приносност. Убедена съм от изложението на дисертантката, че действително у нас метод „Делфи“ не само може, но и трябва да навлезе в националната социологическа практика. Според мен авторката е постигнала поставената цел в дисертационния труд, доказала е хипотезата и е защитила тезата си.

С пълна убеденост предлагам на уважаемото жури да гласува с „да“ за присъждане на доц. Д-р Соня Борисова Илиева научната степен „доктор на науките“ за дисертационния труд „Дългосрочно прогнозиране в Социалната сфера чрез метод“Делфи““. Лично аз ще гласувам с „да“.

Рецензент:.....
(проф. дсн Веска Кожухарова-Живкова)